

РОБИВ СВОЮ СПРАВУ, МОЛЯЧИСЬ У ТИШІ

01.04.2009

«Що за абсурд? Невже ми такі тупі, щоб читати Гоголя в перекладі на українську? Невже гоголівська російська викликає у нас труднощі з розумінням?» — обурювався в недавній розмові драматург КЛІМ. «Не треба нікому нав'язувати своїх смаків. Є, значить будуть читати», — відповідає доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України, керівник Гоголезнавчого центру при Ніжинському державному університеті ім. Миколи Гоголя Павло Михед.

Павло Михед.

«Що за абсурд? Невже ми такі тупі, щоб читати Гоголя в перекладі на українську? Невже гоголівська російська викликає у нас труднощі з розумінням?» — обурювався в недавній розмові драматург КЛІМ. «Не треба нікому нав'язувати своїх смаків. Є, значить будуть читати», — відповідає на закид КЛІМА доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України, керівник Гоголезнавчого центру при Ніжинському державному університеті ім. Миколи Гоголя Павло Михед.

До 200-літнього ювілею головний гоголезнавець України підготував семитомник Миколи Васильовича українською, по днях розписав події повсякденного життя письменника в Ніжині, розвінчав тасмниці про смерть і поховання генія. Однак Павло Михед, попри тверезий і науковий підхід до тасмничої постаті письменника, у розмові з «УМ» зумів

навіяти містичності навколо апостольства Гоголя та його стосунків із художником Івановим.

Пам'ятник «Редкой птице»

— Хто працює над семитомником творів Гоголя українською?

— На сьогодні перекладено майже всі художні твори українською. Не перекладені тільки духовні «Вибрані місця» і своєрідні конспекти, які присвячені українській історії. «Божественну літургію» переклав канадський священник Комар. Ми користуємося відомими класичними перекладами, які зроблені ще наприкінці 20-х — початку 50-х років. Ті, які вже відстоялися, належать перу відомих перекладачів Максима Рильського, Григорія Косинки, Остапа Вишні.

Підготували перші три томи семитомника українською, які вийшли в «Науковій думці». Цього року вийдуть ще два томи і наступного два.

— А з сучасників хтось пробував перекладати Гоголя?

— Тільки класики. Книгарня «Є» проводила зібрання, де молоді письменники читали свої переклади. Ми також мали на меті, щоб до перекладу Гоголя долучилися поети і прозаїки, які вже заявили про себе. Все впирається в те, що немає коштів. Це було би страшенно цікаво, як відчують сучасні письменники гоголівські тексти і як їх інтерпретують.

— Чи не втратиться від цього Гоголь, якого ми знаємо в оригіналі? Мабуть, більшість все одно читатиме в оригіналі.

— Це ваша думка. Ви на неї маєте право. Та я думаю, що його так само читатимуть українською. Перший дослідник системної мови Гоголя лінгвіст Йосип Мандельштам у 1902 році видав книжку, в якій говорив, що багато місць у Гоголя є перекладом з української. Виникає вже логічна проблема. Зворотний переклад. Чи не додасть він нових відтінків, не додасть інтерпретаційних нових ходів. А крім того, чому не може Гоголь звучати українською? Візьміть «Сорочинський ярмарок» і прочитайте перших десять речень, і ви побачите, що це блискуча модерна проза, яка звучить українською.

— Це більше нагадує літературний експеримент, а не потребу?

— Є переклад. Шекспіра перекладають — це що, експеримент?

— У нас не настільки вільна англійська, щоб в оригіналі читати Шекспіра. Це необхідність.

— Російську мову знають багато, але водночас буде багато читачів, які з шанобою, захватом і цікавістю читатимуть Гоголя українською. З 1850 року перекладають Гоголя. Першим переклав «Тараса Бульбу» Петро Головацький. Ця повість має більше 15 різних редакцій. Я не думаю, що ці люди не були такими розумними, як ми.

— Над чим працюють інші гоголезнавці?

— У видавництві «Академперіодика» вийшла наша спільна з колегами із Ніжина праця «Микола Васильович Гоголь. Українська бібліографія». На черзі ціла низка інших праць. «Мемуари. Гоголь в гімназії вищих наук», куди зібрали мемуарний корпус текстів, надрукованих у 19 столітті й прокоментували їх. Другим виданням виходить книга «Літопис життя і творчості Гоголя.

Ніжинський період». Це дуже складний жанр літопису, вимагає величезної документальної бази. Відтворити треба все, що пережив Гоголь саме в Ніжині. По днях буквально розписано всі найбільш значні події повсякденного життя.

— **Розраховуєте на широке читацьке коло?**

— Там більше науковий опис. Із потужною науковою базою, відсиленням до всіх текстів академічного плану. У нас не дуже багато літописів. Ми взяли ніжинський період. Наталя Жаркевич, Ніна Якубіна проробили величезну роботу і підготували літопис. Із популярних ми підготували з Тетяною Василівною Михедою «Изречения сентенции», вибравши з повного зібрання творів Гоголя афористичні вирази. Шукаємо кошти, щоб видати.

— **Знаю, що поряд із літературною діяльністю маєте проект пам'ятника.**

— Була така ідея, але я не можу її сам втілити. Кілька років тому запропонував зробити пам'ятник «Редкая птица...». Тій самій «редкой птице, которая долетит до середины Днепра». Вона мала гойдатися на металевій жердині і летіти до середини Дніпра. Чув, що хтось цю ідею підхопив і вже збирають гроші на її реалізацію. Я буду радий будь-якому зацікавленню.

— **Світовий гоголезнавчий симпозіум відбудеться, як і планувалося?**

— Не вдалося це зробити. На превеликий жаль, Україна не використала такого шансу, як заявити про себе у світі тим, що вона породила генія літератури. Це була можливість зібрати вчених зі всього світу. Гоголь дуже популярний у різних куточках Землі. Склались гоголезнавчі школи, особливо в Італії, Німеччині, США. Оскільки коштів не виділено, така конференція буде 13—15 травня у два тури — відкриття у Ніжині, а продовження — в Києві.

Закордонні науковці вивчили всю документальну базу, яка стосується перебування Гоголя в Італії. Він там прожив, якщо все скласти, 4,5 року, якщо розтягнути — то 10 із гаком. Гоголь контактував із багатьма літераторами, діячами церкви, культури. Часто бував на різних зібраннях інтелігенції. Є така дослідниця Рита Джуліал, яка підняла протоколи подібних зібрань. У них був заведений облік, коли хто приходить на зібрання, той ставить підпис. Вона знайшла його записи. Він добре знав італійську мову. Перекладав з італійської.

— **Хоча кажуть, що в школі він погано вчився і не мав здібностей до іноземних мов і математики.**

— Є така версія. Він не був як Платон Лукашевич, який разом із ним навчався і знав десятки мов. Як Нестор Кукольник, який вільно говорив латинською мовою. Але Гоголь читав французькою і знав італійську. Це довели італійські дослідники. Він жив в Італії, там мову і вивчив.

Великі письменники, як великі святі, належать усім конфесіям

— **Наскільки доцільне питання, чий усе-таки Гоголь письменник — український чи російський?**

— Воно нав'язане політичними проблемами. Гоголь належить обом літературам. Він увійшов у канон, осердя й однієї літератури, й іншої. У Григорія Грабовича є таке висловлювання, що великі письменники — це як великі святі. Вони у святих і в одній конфесії, і в другій. Якщо це святий Миколай і подія відбулася до поділу церков, то він належить обом конфесіям. З точки зору росіян,

Гоголь — благовірний малорос, який так і не розібрався, яка в нього душа, і пішов на служіння в чуже культурне поле. У Гоголя були задуми ширші за національні інтереси. Він бачив себе апостолом. Мудре зауваження Євгена Сверстюка. Він каже, що Гоголю докоряють, що він працював мало на своєму національному полі, а він орав ниву Господню. Тут є розуміння самого масштабу. Гоголь був останнім із великих українців, які працювали на зміцнення православ'я. Він був одним із великих місіонерів українських, які бачили Росію цитаделлю православного світу і несли туди нові ідеї, вченість, працювали на те, щоб зміцнити протистояння західним ідеям.

— **Що він розумів під «новим християнством»?**

— Це одна із течій першої половини 19 століття, коли райдужні надії на романтичні вшановування світу не відбулися, от тоді люди звернулися до християнських ідей. Так було в Європі із засновниками Фелісите Ламенне, Клодом Сен-Симоном. Ці ідеї були дуже популярні серед поляків, які жили у Франції. З багатьма поляками Гоголь приятелював. З тим же Адамом Міцкевичем, Петром Семененком та Ієронімом Кайсевичем, Богданом Яньським, Богданом Залеським, Вони представляли нову редакцію християнства.

— **Чи збереглися до сьогодні ідеї «нового християнства»?**

— Його ідея полягала у своєрідному фундаменталізмі, контрреформації, щоб християнські ідеали увійшли у всі сфери соціального, політичного, естетичного, літературного життя, щоб християнська ідея стала путівником для суспільного розвитку. Сьогодні величезний інтерес до християнства, заповнені церкви. Подивіться, що робиться на престольні свята. Це не нічні клуби. Це зовсім інше життя, яке, на превеликий жаль, помічають, коли щось у житті трапилося. Християнська ідея жива.

— **Очевидно, й гоголезнавець має бути релігійною людиною?**

— Не обов'язково, щоб він був людиною віруючою. Але без знань він не зможе зрозуміти його творів. Якщо у нього є твір «Божественна літургія», то як без знань він його може збагнути. В одній із статей Кирило Толчинський показав, що «Вибрані місця» Гоголя накладаються на великий піст. Літургія великого посту має свій сюжет, про який світські люди навіть не підозрюють. Композиція певних місць нанизана на літургійний сюжет великого посту.

— **Хто почав називати Гоголя апостолом?**

— Є в нього одна згадка в «Авторській сповіді», де він говорить: «Якщо не моє апостольство, якщо б не моя торжественність стилю...» Апостольство — служіння Господу, оскільки апостоли служили, були учнями. У системі католицької церкви будь-яке служіння священника називається апостольством. Окремі його місця, листи в традиціях апостольського стилю.

— **Його портрет на картині Іванова «Явлення Христа» був не випадковим?**

— Гоголь мав великий вплив на Олександра Іванова. Письменник задумав великий сюжет свого явлення як апостола, разом вони обговорювали композицію явлення месії. Гоголь там був присутній. Зображення мінялося, він ставав дедалі менше схожим, але постать Гоголя як найближчого до Христа вгадується.

— **Паралельно до написання картини в Римі у Петербурзі була презентація «Мертвих душ», де Гоголь помістив свій портрет і картину Іванова. Це нагадує продуману піар-акцію його апостольства.**

— Є таке. Книгу, яка мала вийти друком, він видає двома тиражами. В половині екземплярів помістив свій портрет, в іншій — «Явление Христа народу» Іванова, де Господа зустрічає

персонаж, схожий на письменника. За його замислом, у Петербурзі мали провести паралель між цими зображеннями і цікавитися, а де ж сам Гоголь. А він у цей час буде в Єрусалимі біля Гробу Господнього. Так творився ореол пророка. Думаю, звідси і почалася його трагедія.

— **Це пізніше він став аскетичним апостолом, а до цього був модним художником. Епатажна поведінка, провокації, розіграші, вміння творити навколо себе легенди...**

— Гоголь був артистично обдарований. Про це якраз мемуаристика гімназійних часів. Багато його учнів розповідають про різні розіграші, вміння пародіювати, згадують його блискучі виконання різних ролей на сцені гімназійного театру. Гоголь видумував про себе історії, переконував, що в нього внутрішні органи розміщені не так як у всіх.

— **Від кого йому передався талант до гри?**

— Батько був відомий драматург. Бабуся Тетяна Семенівна із Лизогубів прекрасно малювала, досить відомі її «Розрізані дині». У листах матері безперечно є смак таланту описувати. Куліш у своїй біографії говорить про величезний талант батька Гоголя як оповідача. Микола Васильович був шляхетною людиною. В його роду багато видатних постатей, видатних родів. Це гетьман Петро Дорошенко, Павло Скоропадський, навіть із Мазепою пересікається. Зараз у Москві має вийти моя антологія «Родословие Гоголя», в якій зібрані документи, всі статті про генеалогічне дерево.

Дурниці навколо Гоголя

— **Чому жодна жінка не змогла стати музою для Гоголя?**

— В апостола або людини, яка готується стати апостолом, не може бути дружини. Він білий монах, готує себе зовсім до іншої справи. Що це за монах, за яким будуть бігти діти і лайлива дружина?

— **Але ж він сватався до Анни Вієльгорської. Якщо б вона погодилася, то...**

— Такий епізод апокрифічний і не зовсім достовірний.

— **Дехто каже, що він жінок на дух не переносив.**

— Це дурня. У нього багато було друзів серед жінок. Досить взяти листування, щоб переконатися, що він у листах із жінками проговорив багато сокровених думок. І та ж Олександра Смирнова-Россет, і та ж Анна Вієльгорська.

— **Його можна вважати містиком?**

— Фактично все мистецтво, яке стоїть на християнській основі, є містичне. Саме християнство — містичне вчення. Особливо в православній редакції. Воскресіння Христа — це містичний епізод. Як казав апостол Павло, якщо нема воскресіння, то й віра ваша мертва.

— **Чому Гоголь спалив другий том «Мертвих душ», який мав «открыть тайны, которые дотоле не слышала русская душа»?**

— Мабуть, він задумав річ, яку не можна було здійснити. Хотів показати світ і Росію в ідеальному світлі на позитивній основі. Література може геніально відбити життя, а створити інший світ історії соціалізму, переконати читача у його ідеальності — справа неймовірно важка.

— **За вісім місяців до смерті Гоголь малював проект своєї хати, планував купити землю і бути щасливим. Що стало причиною різкої затяжної депресії і розмов про неминучу смерть?**

— Життя саме по собі втратило сенс. Його «Вибрані місця» були осміяні, піддані критиці, відкинуті російським суспільством. Біологічне тіло для такої цільної людини — це ніщо. Він жив ідеєю. А що рухало Стусом, коли він йшов свідомо на конфлікти з тюремною адміністрацією, доводячи і несучи високо свою ідею? Це і є таємниця великого таланту.

— **Таємниці Гоголя можна досліджувати за Юнгом чи за Фройдом?**

— Якщо не робити з цього різних брудних історій, то чому б і ні? Можна вивчати тексти безвідносно до особистості. Можна вивчати його особистість, зі всіма її складнощами, розгадувати код його поведінки. Справжнього Гоголя ми не знаємо. Висловлюємо певні здогади, гіпотези, доповнюючи їх фактами. Сказати, що все знаємо про Гоголя, було б зарозуміло. Ця постать була велика, потужна, могутня, яка розширює межі суспільства, пропонує свої реформи. Суспільство має два шляхи. Щоб воно стало цивілізованішим, треба або міняти навколо обставини життя, або людина сама має мінятися. Гоголь був прихильником другої лінії. Не соціальних революцій, зміни режиму, політичних систем, партій, чим ми з вами сьогодні займаємося. Він був прихильником того, щоб людина сама мінялася зсередини. Одне із його гасел, яке висить у нас у Гоголезнавчому центрі в Ніжині, звучить так: «Делай свое дело, молясь в тишине».

— **Це правда, що Гоголя поховали під час летаргічного сну і що він перекинувся у труні?**

— Дурниця це все. Я мав особисту розмову з відомим дослідником Гоголя Петром Паламарчуком, який вивчав документальну базу перепоховання письменника в 1934 році з Данилова монастиря на Новодівиче кладовище. Там не було жодних фактів, які б давали підстави для подібних тверджень.

— **Що ще б хотіли спростувати, щоб не поширювалися дурниці про Гоголя?**

— Мене здивувало інтерв'ю Сергія Якутовича у суботньому числі вашої газети, де він каже, що в «Тарасі Бульбі» фашистська ідея. Один гоголезнавець називає Андрія справжнім європейським героєм, який іде туди, де йому подобається, а не захищає якусь ідею, інший говорить про фашизм. Це якесь наївне, смішне прочитання «Тараса Бульби». Якої логіки шукати, коли ти оточений ворогами зі всіх боків? Просто дивує таке розуміння самого тексту. Чи не тут заховалася велика середньовічна трагедія України, яка так і не вилілася в якийсь конструктив? «Тарас Бульба» — це героїчний епос, символічна картина. В ньому сила середньовічного буття народу, героїчної його частини. То про яке варварство і фашизм ми говоримо?

Україна молода

01.04.2009